

Janusz Korczak

Jeżeli o jednym człowieku można przeczytać, że był lekarzem - pediatrą, pisarzem, publicystą, społecznikiem, uczonym, dydaktykiem, wychowawcą, prekursorem walki o prawa dziecka i każda z tych nazw zespolona jest z dodatnio waloryzującym określeniem, np. żarliwy, odważny, nieustrudzony, wybitny, to był to „swoisty fenomen o wszechstronnej osobowości”. Takim właśnie fenomenem był Janusz Korczak, właściwie Henryk Goldszmit, który 20 lat od swego urodzenia, w roku 1899 stał się Januszem Korczakiem.¹

¹ A. Szlązakowa: *Posłowie [w:] J. Korczak, Pamiętniki, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1984, s.44.*

Dzieciństwo i młodość

Janusz Korczak (Henryk Goldszmit) urodził się w 1878 lub 1879 roku w Warszawie. Dokładnej daty nie znamy. Ojciec Korczaka, Józef Goldszmit – ceniony warszawski adwokat – nie zadbał o szybkie sporządzenie synowi metryki. Nie angażował się także zbyt w życie rodzinne. Jego małżeństwo z Cecylią z domu Gębicką nie należało do udanych.

Wysokie dochody z kancelarii, odpowiednie powiązania rodzinne pozwalały rodzicom Korczaka znaleźć się wśród zamożnych i cenionych rodzin żydowskich. Goldszmitów stać było na zatrudnienie kucharki i niani zajmującej się dziećmi. Korczak wychowywał się więc w luksusie i dostatku.

Siedmioletni Henryk nie rozpoczynał nauki, tak jak większość dzieci w tamtych czasach, od nauczania domowego. Trafił do prywatnej szkoły przygotowującej do gimnazjum, w której panowała żelazna dyscyplina i różga. Była to szkoła Augustyna Szmurły. We wspomnieniach Korczaka jest ona symbolem strachu i przemocy, samotności i bezradności ucznia wobec dominacji nauczyciela. Później uczęszczał do ośmioklasowego Gimnazjum Praskiego przy ulicy Brukowej, w którym nauka odbywała się w języku rosyjskim. Nie lubił zbyt szkoły, uczył się przeciętnie. Interesował się natomiast literaturą, której poświęcał cały czas wolny. O tym okresie życia napisał później w swym pamiętniku:² „*Mając piętnaście lat, wpadłem w szaleństwo, furję czytania. Świat znikł sprzed oczu, tylko książka istniała...*”

Ze względu na kilkuletnią chorobę psychiczną ojca i jego śmierć w 1896 roku rodzina Goldszmitów borykała się z problemami finansowymi. Młody Korczak wziął na siebie ciężar utrzymania matki i siostry. Jako uczeń męskiego Gimnazjum Praskiego dwoił się i troił, aby dorobić korepetycjami i pisaniem do gazet.

W 1896 roku zadebiutował na łamach tygodnika satyrycznego humoreską na temat wychowania dzieci pt. *Węzeł gordyjski*. Podpisał się pseudonimem Hen. Zyskał zainteresowanie redakcji i czytelników.

W 1898 roku zdał maturę i rozpoczął studia na wydziale lekarskim Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Pokonał bariery *numerus clausus* związane ze swoim żydowskim i polskim rodowodem. Po latach Korczak połączył te wszystkie wątki

² Janusz Korczak: *Pamiętnik i inne pisma z getta*. Warszawa: Wydawnictwo WAB, 2012, s. 116.

narodowościowe i powiedział o sobie: „jestem polskim Żydem urodzonym pod zaborem rosyjskim”.

W dalszym ciągu rozwijał się literacko. W 1898 Korczak wziął udział w konkursie na sztukę teatralną, ogłoszonym przez Ignacego Jana Paderewskiego na łamach czasopisma „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne”, który rozstrzygnięto w marcu 1899.³ Na konkurs Korczak wysłał dwa utwory, w tym wyróżniony czteroaktowy dramat „Którędy?” (sztuka nie zachowała się). Zgodnie z regulaminem konkursu, użył pseudonimu i podpisał się: „Janasz Korczak”. Ten pseudonim literacki zaczerpnął z powieści Kraszewskiego „Historia o Janaszu Korczaku i o pięknej miecznikównie.” Od 1900 publikując w „Wędrowcu” cykl felietonów pod tytułem „Dzieci i wychowanie”, zaczął używać powszechnie znanego pseudonimu „Janusz Korczak”. Podpisywał nim dalsze prace i pod takim pseudonimem przeszedł do historii.

W okresie studiów powstała jego pierwsza powieść "Dzieci ulicy", opublikowana w 1901 roku. W tym czasie pracował również w bezpłatnej czytelni dla dzieci.

W latach 1900-1915 był aktywnym członkiem Towarzystwa Kolonii Letnich (później działał także w innych, m.in. w Towarzystwie Kultury Polskiej i w Warszawskim Towarzystwie Higienicznym). W końcowej fazie studiów lekarskich rozpoczął pracę na koloniach: w 1904 i 1907 roku był zatrudniony jako wychowawca dzieci żydowskich w ośrodku wakacyjnym "Michałówka". Doświadczenia te stały się dla Korczaka podstawą późniejszej pracy pedagogicznej oraz zaowocowały dwiema książkami: "Moški, Joski, Srule" (wydana w 1910) oraz "Józki, Jaški i Franki" (wydana w 1911).

W marcu 1905 r. Henryk Goldszmit otrzymał dyplom lekarza i podjął pracę w żydowskim Szpitalu dla Dzieci im. Bersonów i Baumanów przy ulicy Śliskiej 51 w Warszawie. Tam, jako tzw. lekarz miejscowy zobowiązany był do całodobowej opieki nad chorymi oraz udzielania porad w ambulatorium przyszpitalnym (bez różnicy wyznania), oprócz tego świadczył wizyty domowe. Od ubogich pacjentów nie pobierał wynagrodzenia, zaś od zamożnych nie wahał się zażądać wysokich honorariów. Dzięki rozgłosowi jaki zyskał powieścią "Dziecko salonu" (1906), stał się znanym i poszukiwanym pediatrą.⁴ W latach 1905-1906 Korczak zdobywał też doświadczenie jako lekarz wojskowy po powołaniu go na front wojny rosyjsko-japońskiej.

³ Maria Falkowska: *Kalendarz życia, działalności i twórczości Janusza Korczaka*. Warszawa: Nasza Księgarnia, 1989, s. 52, 58.

⁴ Joanna Olczak-Ronikier, *Korczak, Próba biografii*, W.A.B., Warszawa, 2011.

Dla pogłębienia wiedzy medycznej pojechał na rok do Berlina (1907/1908) i na pół roku do Paryża (1910). Tam brał udział w wykładach z pediatrii i pedagogiki. Przy okazji oglądał szpitale dziecięce i zakłady zajmujące się terapią i edukacją najmłodszych. W 1910 lub 1911 roku przebywał miesiąc w Londynie, odwiedzając tamtejsze szkoły i domy opieki - to właśnie tam zrezygnował z założenia własnej rodziny i postanowił ostatecznie poświęcić się jedynie pracy z dziećmi. Jednocześnie sądził, że rodzina jest najlepszym miejscem wychowywania dziecka.⁵

Twierdził, że najbardziej odpowiednim miejscem wychowania dziecka jest rodzina, a w przypadku jej braku towarzystwo rówieśników. Dążył do tego, by dzieci ścierały swe wczesne przekonania i kształtujące się poglądy, by podlegały procesowi socjalizacji (poprzez wzajemną akceptację) i przygotowywały się do dorosłego życia, które nie byłoby ani idylliczne, ani zbliżone do „cichego kąta domowego”. Korczak starał się zapewnić dzieciom beztroskie (co nie znaczy pozbawione obowiązków) dzieciństwo. Traktował je poważnie, mimo dużej różnicy wieku prowadził z nimi otwarte dyskusje. Uważał, że dziecko powinno samo zrozumieć i emocjonalnie przeżyć daną sytuację, doświadczyć jej, wyciągnąć wnioski, ewentualnie ponosić konsekwencje oraz zapobiec przypuszczalnym skutkom – niż być sucho poinformowane o fakcie (dokonanym lub nie) i o jego następstwach – przez wychowawcę.

Dom Sierot i działalność międzywojenna

W 1912 roku rozstał się na zawsze z pracą w szpitalu, zamieszkał przy ulicy Krochmalnej 92 i objął funkcję dyrektora nowo otwartego żydowskiego Domu Sierot pozostającego pod opieką Towarzystwa "Pomoc dla Sierot". Współpracował tam ze Stefanią Wilczyńską, która pomagała mu wdrażać w życie jego autorskie koncepcje pedagogiczne oraz sama twórczo angażowała się w rozwój placówki. Dom Sierot stał się dla Korczaka miejscem codziennej, pogłębionej obserwacji rozwoju psychofizycznego dziecka. Tam także zrodziły się nowatorskie pomysły, takie jak: samorząd dziecięcy, sąd koleżeński, gazetka szkolna, specjalne dyżury.

Korczak w 1914 roku został powołany do wojska, początkowo jako ordynator polowego szpitala dywizyjnego na Ukrainie, następnie został lekarzem pediatrą w przytułku

⁵ Janusz Korczak: *Dzieła Tom 7. Jak kochać dziecko. Momenty wychowawcze. Prawo dziecko do szacunku*. Warszawa: Wydawnictwo Latona, 1993, s. 7-136.

dla dzieci ukraińskich pod Kijowem. W Kijowie poznał Marię (Marynę) Falską, z którą później współpracował.

Podczas wojny napisał też jedną ze swoich najważniejszych książek pt. „Dziecko w rodzinie” - pierwszą część tetralogii „Jak kochać dziecko”, która ukazała się w 1919 roku (całość zaś w 1920). „Dziecko w rodzinie” uznane zostało za credo pedagogiczne, w którym Korczak wymienił prawo dziecka do śmierci, prawo dziecka do dnia dzisiejszego, prawo dziecka, by było tym, czym jest. Z walką o te prawa Korczak związał swoje dalsze plany życiowe i zawodowe. Stał się obrońcą, adwokatem i rzecznikiem dzieci. Walczył o nie na różnych polach: jako lekarz, wychowawca, pisarz i publicysta.

W 1918 roku, po powrocie do Warszawy, znów podjął pracę w Domu Sierot. Od listopada 1919 r. Korczak blisko związany był z otwartym wówczas zakładem Nasz Dom kierowanym przez Falską (od 1921 prowadzonym przez Towarzystwo "Nasz Dom"). Odwiedzał regularnie placówkę w charakterze lekarza i pedagoga. W 1928 r. „Nasz Dom” przeniósł się na Bielany, a Korczak wciąż utrzymywał z nim kontakt. W Domu Sierot, a także w Naszym Domu realizowane były trzy korczakowskie elementy: opieka nad dzieckiem, wychowanie do samodzielności, prawa dziecka.

W 1926 r. zainicjował wydawanie eksperymentalnego tygodnika dzieci i młodzieży "Mały Przegląd", jako dodatku do dziennika "Nasz Przegląd". Było to pismo praktycznie całkowicie tworzone "przez dzieci i dla dzieci". Składało się z autentycznych listów i materiałów nadsyłanych przez dzieci i młodzież. Korczak był jego redaktorem do 1930 r., później przekazał tę funkcję Igorowi Newerlemu. Ostatni numer "Małego Przeglądu" ukazał się 1 września 1939 r.

W 1932 r. wyprowadził się z Domu Sierot i zamieszkał z siostrą. W tym czasie podjął się nowych obowiązków, pracował m.in. jako biegły sądowy w sprawach dzieci przy Sądzie Okręgowym oraz referent pism zagranicznych dla Kasy Chorych.

Od końca 1934 r. związany był także z Polskim Radiem. Pod pseudonimem "Stary Doktor" wygłaszał oryginalne w formie i treści pogadanki dla dzieci. Audycje starego

Doktora, które cieszyły się popularnością wśród słuchaczy, zostały zdjęte z anteny w marcu 1936.⁶ Ponownie Korczak powrócił do Polskiego Radia w marcu 1938.

Współpracował również z wieloma czasopismami (m.in. "Robotnik", "Opieka Społeczna"), wydawanymi także w języku hebrajskim i żydowskim (m.in.: "Olami", "Olami Hakatan", "Hechaluc Hacair", "Dos Kind"), w których jego teksty tłumaczono.

Korczak dwukrotnie odwiedził Palestynę, w roku 1934 i 1936 r. Podróżował, ale głównie przyglądał się pracy pedagogicznej w kibucach oraz badał możliwości rozwoju życia żydowskiego.

II wojna światowa i śmierć w Treblince

W pierwszych dniach II wojny światowej wraz z wychowawcami i współpracownikami dyżurował dzień i noc w Domu Sierot. We wrześniu 1939 r. po raz ostatni przemówił w Polskim Radiu, nawołując do spokoju. Od samego początku okupacji nieustannie zabiegał także o wsparcie dla swojej instytucji. Latem 1940 r. udało mu się jeszcze wyjechać z dziećmi na kolonie letnie do "Różyczki", filii Domu Sierot mieszczącej się w Wawrze. Jesienią 1940 r. Dom Sierot - jako instytucja żydowska - nakazem okupanta został przesiedlony do getta na ulicę Chłodną 33, do budynku Gimnazjum Kupieckiego im. Marii i Józefa Roeslerów, zaś Korczak trafił na pewien czas do aresztu za nienoszenie nakazanej Żydom opaski z gwiazdą Dawida.

W październiku 1941 r. Dom Sierot został zmuszony po raz kolejny do przeprowadzki, tym razem na ul. Sienną 16 / Śliską 9, do części pomieszczeń w budynku Towarzystwa Pracowników Handlowych. Korczak cały czas walczył o środki finansowe na utrzymanie dzieci, ale przede wszystkim starał się, by mimo beznadziejnej sytuacji, życie w Domu Sierot płynęło wcześniejszym, przedwojennym rytmem. W miarę możliwości zachowane zostały dawne zasady funkcjonowania i wewnętrzne zwyczaje.

Na początku 1942 roku Korczak podjął się także oficjalnie opieki nad znajdującą się w tragicznej sytuacji placówką dla sierot - Głównym Domem Schronienia - przy ul. Dzielnej

⁶ Maria Falkowska. *Błaski i cienie współpracy Janusza Korczaka z Polskim Radiem*. „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego”. Nr 3/4, s. 83-96, 1993.

39, zaś od maja tego roku zaczął pisać "Pamiętnik", który ukazywał tragiczny obraz okupacji hitlerowskiej.

Korczak odrzucał świadomie propozycje osobistego ratunku: nie przyjął pomocy w opuszczeniu getta i ukryciu się, jaką oferowali mu przyjaciele, a w dniu deportacji, rankiem 5 sierpnia 1942 r., w czasie trwania tzw. "wielkiej akcji" (głównego etapu eksterminacji ludności warszawskiego getta) - odmówił opuszczenia dzieci i pracowników Domu Sierot.

Zginął 5 lub 6 sierpnia 1942 roku w obozie zagłady w Treblince wraz ze swoimi wychowankami, którym towarzyszył w drodze na śmierć.

Po wojnie życie i dzieło Janusza Korczaka nie zostało zapomniane. Wręcz przeciwnie - jego nowatorskie idee i rozwiązania wychowawcze, jego wizjonerska koncepcja praw dziecka na stałe weszła do kanonu kultury Polski i świata. Pamięć o Januszu Korczaku, jego dorobku i postawie pielęgnowana jest przez liczne ośrodki nauki, kultury, oświaty, stowarzyszenia i komitety na całym świecie.

Rok 1978 był ogłoszony przez UNESCO Rokiem Korczaka. W ten sposób Korczak wpisany został do księgi najwyższych autorytetów kultury światowej.

Rok 2012 był ogłoszony przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej Rokiem Janusza Korczaka.

Taki był Janusz Korczak, lekarz, pediatra, noszący zielony fartuch, symbol nadziei. Napisał: *nie wolno zostawić świata, jakim jest.*⁷

Utwory Janusza Korczaka:

- "Dzieci ulicy", 1901
- "Koszałki opałki", Warszawa 1905
- "Dziecko salonu", Warszawa 1906
- "Szkoła życia" (w "Społeczeństwie"), 1908
- "Moški, Joski i Srule", 1910
- "Józki, Jaški i Franki", 1911
- "Sława" (opowiadania), 1912
- "Bobo" ("Bobo", "Spowiedź motyla", "Feralny tydzień"), 1914
- "Momenty wychowawcze", 1919
- "Jak kochać dziecko", t. 1, 1920
- "Jak kochać dziecko", t. 2, 1921
- "O gazetce szkolnej", 1921
- Wstęp do Jędrzeja Śniadeckiego: "Rozprawa o fizycznym wychowaniu dzieci", 1922
- "Sam na sam z Bogiem" ("Modlitwy ludzi, którzy się nie modlą"), 1922
- "Kiedy znów będę mały", 1925
- "Bankructwo małego Dżeka", 1926

⁷ Cytat z listu do Józefa Arnona, 30.XII.1937 r.

- "Bezwstydnie krótkie", 1926
- "Król Maciuś Pierwszy", 1928
- "Prawo dziecka do szacunku", 1929
- "Prawidła życia", 1930
- "Senat szaleńców", 1930
- "Król Maciuś na wyspie bezludnej", 1931
- "Kajtuś Czarodziej", 1934
- "Uparty chłopiec" (O Ludwiku Pasteurze), 1938
- "Ludzie są dobrzy", 1938
- "Trzy wyprawy Herszka", 1938
- "Refleksje", 1938
- "Pedagogika żartobliwa", 1939